

26. Şaman mitolojisinde eril ve dişil semboller¹

Feyza ÖKSÜZ²

APA: Öksüz, F. (2024). Şaman mitolojisinde eril ve dişil semboller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 538-552. DOI: <https://zenodo.org/record/13337727>

Öz

Mitolojik anlatılar, yazının öncesine dayanan ilk toplumlarda, o toplumun yaşadığı kültürü yansıtan, normlarını şekillendirmek üzere anlatılan, insanlığın dünyadaki var oluşunu kutsal alana atfederek anlatılan hikayelerdir. Mitolojinin ataerkil inanışına geçmeden önce anaerkil bir dünya görüşü ile başlanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle şamanlığın din ya da inanç tartışmasından önce anaerkil bir kökene dayandığını söylemek mümkündür. Şamanizm, genellikle kadın ve erkek şamanların eşit şekilde aktif olduğu ve topluluk içinde önemli roller üstlendikleri bir geleneğe sahiptir. Bu nedenle, bazı araştırmacılar Şamanizm'in anaerkil kökenlere dayandığını öne sürmüşlerdir. Şamanizm, genellikle avcı-toplayıcı topluluklarda ortaya çıkmıştır ve bu topluluklarda kadınlar ve erkekler arasında daha eşitlikçi bir toplumsal düzenin olduğu düşünülmektedir. Kadınlar, avcı-toplayıcı topluluklarda genellikle toplumun hayatta kalması için hayati öneme sahip olan gıda toplama işine katkıda bulunmuşlardır. Şamanizmde, kadınlar şaman olarak görev yapmakta ve topluluk içinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Kadın şamanlar, ruhsal rehberlik, şifa ve toplumsal dengeyi koruma gibi görevleri üstlenmişlerdir. Bu durum, Şamanizm'in kadınları toplumun ruhsal ve spiritüel liderleri olarak gördüğü ve kadınların toplum içinde önemli bir güce sahip olduğu fikrini desteklemektedir. Şamanizm, birçok farklı kültürel ve coğrafi bağlama sahiptir ve farklı topluluklarda farklı biçimlerde gelişmiştir. Bazı topluluklarda kadınlar, şamanlık geleneğinde öndeyken bazılarında ise erkeklerin aha baskın olduğu gözlemlenebilmektedir. Şamanizmin kendini ifade etme şekillerinden biri sembollerdir. Semboller, bir toplumun ruhsal ve manevi yaşamında önemli bir rol oynarlar. Din, inanç sistemleri ve spiritüel uygulamalar genellikle sembollerle doludur ve bu semboller, inançların ifadesi, ibadetlerin gerçekleştirilmesi ve manevi deneyimlerin yaşanması için kullanılır. Şamanizm, sembollere dayanır çünkü semboller, şamanlar için iletişim araçları, spiritüel rehberler ve ruhsal deneyimlerin ifadesi olarak işlev görür. Tam da bu nedenle *Şaman Mitolojisi'nde Eril ve Dişil Semboller* adlı çalışmamızda, şaman mitolojisinden yola çıkarak tarihsel süreçte şamanik ritüellerde kullanılan semboller ortaya konularak bu sembollerin eril ve dişil olarak bir karşılaştırması sunulacaktır.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu makale Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doç. Dr. Dilek Yeliz Maktal Canko danışmanlığı ile yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %20

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 31.05.2024-**Kabul Tarihi:** 20.08.2024-**Yayın Tarihi:** 21.08.2024; DOI: <https://zenodo.org/record/13337727>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² YL Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kadın Çalışmaları ABD / MA Student, Ege University, Faculty of Women Studies, Department (İzmir, Türkiye), foksuz8@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-6289-7787> **ROR ID:** <https://ror.org/02eaafc18> **ISNI:** 0000 0001 1092 2592, **Crossreff Funder ID:** 501100003010

Anahtar kelimeler: şamanizm, eril, dişil, semboller

Masculine and feminine symbols in Shamanism³

Abstract

Mythological narratives are stories that reflect the culture of that society in the first societies that predate writing, are told to shape its norms, and are told by attributing humanity's existence in the world to the sacred space. It is known that one starts with a matriarchal worldview before moving on to the patriarchal belief in mythology. For this reason, it is possible to say that shamanism has a matriarchal origin before the discussion of religion or belief. Shamanism has a tradition in which male and female shamans are generally equally active and play important roles within the community. For this reason, some researchers have suggested that shamanism is based on matriarchal roots. Shamanism generally emerged in hunter-gatherer communities, and it is thought that there was a more egalitarian social order between men and women in these communities. In hunter-gatherer societies, women often contributed to food gathering, which was vital to the survival of the society. In shamanism, women serve as shamans and play an important role in the community. Female shamans undertook duties such as spiritual guidance, healing and maintaining social balance. This supports the idea that shamanism sees women as the spiritual and spiritual leaders of society and that women have significant power in society. Shamanism has many different cultural and geographical contexts and has developed in different forms in different communities. It can be observed that in some communities, women are prominent in the shamanic tradition, while in others, men are more dominant. One of the ways shamanism expresses itself is symbols. Symbols play an important role in the spiritual and spiritual life of a society. Religion, belief systems and spiritual practices are often full of symbols, and these symbols are used to express beliefs, perform worship and have spiritual experiences. Shamanism is based on symbols because symbols serve as means of communication, spiritual guides, and expression of spiritual experiences for shamans. For this very reason, in our study titled Masculine and Feminine Symbols in Shaman Mythology, based on shaman mythology, the symbols used in shamanic rituals throughout the historical process will be revealed and a comparison of these symbols as masculine and feminine will be presented.

Keywords: Shamanism, masculine, feminine, symbols

³ **Statement (Thesis / Paper):** This article is derived from her master's thesis conducted under the supervision of Ege University Institute of Social Sciences, Department of Women's Studies, Assoc. Prof. Dr. Dilek Yeliz Maktal Canko. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 20

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 31.05.2024-**Acceptance Date:** 20.08.2024-

Publication Date: 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337727>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Şamanizm, kadim ve çeşitli kültürlerde ortaya çıkmış olan bir spiritüel ve şifacılık geleneğidir. Şamanizm, doğa, ruhlar ve evren arasındaki ilişkiye odaklanır ve şamanlar aracılığıyla bu ilişkilerin deneyimlenmesini sağlar. Ataerkil sistem ise toplumun erkeklerin kadınlara göre daha fazla güç, otorite ve hakimiyete sahip olduğu bir sosyal yapıyı ifade eder. Bazı şaman geleneğinde, kadın ve erkek şamanlar eşit derecede önemlidir ve toplum içinde farklı roller üstlenirler. Ancak, bazı kültürlerde kadın şamanlar daha yaygın olmasına rağmen, zamanla erkek şamanların öne çıkmasıyla ataerkil sistemlerin etkisi altında kalmıştır.

Tarihsel süreçte toplumlar, kültürel ekonomik ve siyasal yapısı ataerkil sistem düzeyinde şekillenmiştir. Dolayısıyla kamusal alanda daha aktif ve güçlü şamanlara ihtiyaç duyulmuş bu durum da erkek şamanların ön plana çıkarmıştır. Toplumun genel yapısına bakıldığında erkek egemen geleneksel aile yapısı ön plana çıkmış olsa da kadın şamanların durumu diğer kültürler içindeki kadınlarla aynı oranda etkilenmemiştir. Ancak daha önemli işleri erkek şamanlara bıraktığı söylenebilmektedir. Şamanlar toplumun dini liderleri olarak kabul edilir ve rehberlik görevlerini üstlenirler. Ancak, ataerkil sistemlerde genellikle dini liderlik erkeklere aittir. Bu nedenle, Şamanizm'de de bu normların etkisi altında kalarak erkek şamanların daha fazla otoriteye sahip olduğu topluluklar olabilmektedir. Bu değişimler, kadınların şamanik uygulamalardaki rollerini ve güçlerini etkilemiştir. Erkeklerin ava gittiği kadınların toplayıcılıkla ilgilendiği dönemde, tarihin ilk doğal iş bölümü ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kadınlar etkin bir şekilde şamanlığı sürdürmüştür. Ancak zamanla göçebe tarımsal ekonomiye geçilmesi, erkek şamanlar güçlenmiştir. Erkek şamanların sayısının artışı, kadın şamanları sınırlamaya ve güçsüzleştirmeye başlamıştır.

Şamanizmin mitolojik hikayeleri ve ritüel uygulamaları da ataerkil sistemlerin etkisi altında şekillendiği söylenebilmektedir. Örneğin, bazı mitolojik hikayelerde kadın şamanların güçlü ve etkileyici bir rol oynaması yerine, erkek şamanlar daha fazla vurgulanmıştır. Yer ve gök kültü bağlamında şeytan ile biçimlendirilmiş kadın sembolleri de mitolojilerine yansımıştır. İlkel başlangıçta her ay kadının vücudundan bir miktar kan gelmesine rağmen ölümün gerçekleşmemesi ve bu yüzden kadının aybaşı kanından korkulması veya kadın bedeninin yeni bir canlı meydana getirmesi gibi sıra dışı durumların insan zihninde kalıcı birtakım etkiler bıraktığı neredeyse kesindir. Bunun yanında kadınların sezgisel ve içsel bilgelikle güçlü bir şekilde bağlantıda olması, onların sosyal ağlarını güçlü tutmalarına yardımcı olmuş ve bilinçaltılarıyla güçlü bir bağ kurmalarını sağlamıştır. Kadınların bu bahsedilen yaratılışlarından gelen verili yetileri, tarihsel süreç içerisinde ve toplumsallaşma ile bedenlerinin potansiyel olarak tehlikeli sayılmalarına yol açmıştır (Berktaş, 2009: 58).

Semboller, şamanların ruhlarla, tanrılarla, ruhsal rehberlerle veya diğer varlık formlarıyla iletişim kurmalarına ve anlamlandırmalarına yardımcı olur. Şamanik ritüeller ve ayinlerde sembollerin kullanımı yaygındır. Bu semboller, ritüellerin amaçlarına, ruhsal deneyimlere veya toplumun ihtiyaçlarına göre değişebilir. Şamanizmde semboller, anlatılar, mitler ve efsaneler aracılığıyla ifade edilir. Bu semboller, topluluk üyelerine önemli dersler ve bilgiler aktarır ve kültürel değerlerin, normların ve inançların korunmasına yardımcı olur.

Şaman, şamanlık, şamanik ritüellerin anlamı ve biçimi, toplumun gelişim sürecinden etkilendiği görülmektedir. Avcılığın ekonomik bir boyut kazanmasıyla birlikte kadınların doğayla olan ilişkisi, bitkilerle şifa verme, el işçiliği gibi zanaatlar sıradanlaştırılmıştır. Kadınların bu alanlardaki yönetimi yok sayılarak eril bir yönetime geçilmesi, şaman tarihindeki kalıntılar ve sembollerin günümüzdeki

yorumu değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle böylesi kültürlerarası bir olgunun yeniden yorumlanması gerekli görölmüştür.

şaman, şamanizm'in kökeni, şamanik araçlar

şaman kelimesinin anlamı ve ortaya çıkışı bölgeden bölgeye değişmektedir. Orta Çağ'a kadar geniş bir uzantıda olduğu bilinmektedir. Herkesin üzerinde uzlaştığı nokta, "şaman" sözcüğünün, Çin'e kadar tüm Doğu Sibirya'ya yayılmış Moğol dilbilim grubuna dahil Tunguz diline (Evenki dili de denir) ait *şaman*'dan geldiğidir (Perrin, 2003:16). Özellikle Evenkiler, Moğollar, Mançular gibi Sibirya'da yaşayan bazı topluluklar tarafından kullanılmıştır. Asıl kökeninin Evenkilerin dilindeki "şaman" kelimesinden türediği söylenmektedir. Kökeni tam olarak bilinmese de genel olarak spiritüel lider, aracı veya şifa uygulayıcısı anlamına gelir. *şaman* kelimesinin Batı'ya geçişi ise ilk kez 17.yüzyılda olmuş ve Rus yazarlar tarafından tanımlanmıştır. Onlara göre *şaman* kelimesi, Tunguzca *Xaman*, Pali dilindeki *Samana*'dan ya da Sanskritçe *şramana*'dan türemiştir. Fransızca'da ise *şchaman* biçiminde sözcüklerde kullanılmıştır. "Tunguz ve Samoyed rahiplerini ya da büyücülerini" böyle tanımlamıştır (Perrin, 2003: 17).

şamanizm'in tarihsel kökenine baktığımızda farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Kesin olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte arkeolojik çalışmalar bize Kuzey ve Güney kökeni olduklarına dair görüşler sunmaktadır. Kuzey kökenli şamanlarda Sibirya, Rusya ve Ural-Altay halkının etkileri görülürken, Güney kökenli şamanlarda ise Çin, Moğolistan ve Hindistan halkının etkileri görülür. Kuzey kökenli şamanizmde iklim koşulları etkili olmuştur. Bu görüşe göre, "Sibirya şamanizm'in doğuşunda psiko-patolojik hastalıklar etkili olmuştur" (Eliade, 2006: 43). Gahs, W. Schmidt'e göre, şamanizm'in ortaya çıkışı Güneyde yaşayan çok eski anaerkil toplumlara dayanmaktadır (Özbek, 2019: 15). Ancak toplumsal değişimin erkek egemen bir sisteme doğru kayması şamanlığın da bu sisteme girmesine neden olmuştur. İlk şaman iskeletinin kadın olduğu görölmüştür. Bohuslav'ın yaptığı çalışmada şaman mezarların yanında seramik ürünler bulunmuştur. Birkaç yıl sonra, Klima, aynı şamanın mezarının yakınlarında, içinde kemikten kavallar ve neredeyse üç bin tane fırınlanmış kil parçayla geniş bir fırın topraktan bir yerleşim buldu. Bazı parçalara insan eli, ayağı ve başı şekli verilmişti, Öbürleri küçük hayvan figürleriydi (Tedlock, 2005: 16). Kuzey bölgelerinde ise soğuk iklimden dolayı elk geyiği, kızıl geyik gibi hayvanlardan oluşan figürler görölmektedir. Bahsedilen figürlerin bizim için önemi ise şamanların ritüellerinde kullanıyor olmasıdır.

Üst ve alt dünya yolculuğunda kullandığı imgeleme biçimleri, destek aldığı hayvanlar ve semboller bölgesel olarak değişmektedir. Dolayısıyla bu durum şamanizm'in animist bir inanışa dayanıp dayanmadığını, din mi yoksa dini sistemin içinde olan bir olgu olup olmadığıyla ilgili tartışmaları açıklamayı gerekli kılmaktadır. İlk olarak animizm'e değindiğimizde bu inanç sisteminin temelini, dünyadaki her varlığın temelinde bir ruha sahip olduğu anlamını taşır. Animizm, canlı olmayan varlıkların ve doğanın fiziksel nesnelere ruhsal veya canlı bir varlık olarak kabul edildiği bir inanç sistemidir. Ancak ruhsal varlıkların varlığına olan inanca denk gelen ve ruhların memnun edilmeye çalışıldığı bu inanç sistemi bir nevi ruh tapıcılığına dayanmaktadır. şamanizm'de ise öteki dünya ile bağlantı kuran tasarımlar ve mitlere yer verilir. Ruh inancının yanı sıra yaratıcı bir Tanrı inancı da gelişmiştir. Çoğu kez gökle ilişkilendirilen yaratıcı bir Tanrı evreni, insanları, hayvanları ve hatta belki diğer alt tanrıları yaratmıştır (Çirkin, 2022: 327). Dolayısıyla şamanizm'in ruh inancının yanında Tanrı rızası için yapılan ayinler ve sağaltıcı ritüelleri bulundurması Animizm'den farkını ortaya koyarak şamanizm'in bir tür din olduğu üzerine tartışmaları doğurmuştur.

Şamanizm'i sadece esrime tekniği olarak gören Eliade gibi düşünürler, Şamanizm'in bir din olduğunu reddederek öteki dünyadaki ruhlarla bağlantıda olan kutsal bir alan olarak görür. Eliade, şaman topluluklarında diğer dini inanç sistemlerindeki gibi kutsal olanı tekeline alan bir kişi yoktur. Ve bu bakış açısı üzerinden şamanın özelliklerini de ortaya koyar: Birçok kabilelerde şamanın yanı sıra kurban sunucu bir rahip de vardır; ayrıca her aile reisi evdeki dinsel yaşamın da başıdır. Gene de şaman en önemli kişi özelliğini korur, çünkü esrime (vecd, extase) deneyiminin en yetkin dinsel deneyim sayıldığı bütün bu bölgelerde, esrime'nin baş ustası yalnızca şamandır. Bu karmaşık olayın ilk tanımı- belki de en az yanılma payı taşıyan tanımı- şöyle olmalıdır: şamanlık = esrime tekniği (Eliade, 1999: 23). Bu bağlamda Şamanizm, genellikle bir din olarak kabul edilmez, çünkü din kavramı genellikle belirli bir tanrı veya tanrılara tapma, belirli bir dogma veya inanç sistemine bağlılık ve örgütlü ibadet içerir. Şamanizm, genellikle doğayla, ruhlarla ve enerjilerle etkileşim kurma, spiritüel yolculuklar ve şamanik pratiğe dayalı bir dizi geleneksel uygulamalar içeren eski ve yerel gelenekleri kapsamaktadır.

Her şamanın görevleri, topluluk yapısına, kültürel değerlere ve bireysel yeteneklere bağlı olarak değişiklik gösterir. Ancak, genel olarak şamanlar, spiritüel rehberlik, şifa, ritüel düzenleme ve topluluk içindeki dengelerin korunması gibi önemli sorumlulukları üstlendiği görülmektedir. Birey, genellikle genç yaşlarda, bir spiritüel çağrı veya belirli yeteneklerin ortaya çıkmasıyla dikkat çeker. Bu çağrı, rüyalar, vizyonlar veya doğa olayları gibi belirtilerle kendini gösterebilmektedir. Bu tür özel yetenekleri olan kişiler ilham olarak da seçilebilirler mesleği aileden miras olarak da yani, ya doğrudan ruhlardan bir çağrı gelir ya da mesleğin gerekleri aile tarafından şaman olacak kişiye aktarılır. Mesleki miras yoluyla edinen şamanlar atalarının özel ruhlarıyla bağlantıları, aile tapınakları, şarkıları, duaları, ritüelleri ve şifa teknikleriyle ilham gelerek şaman olanların sahip olamadığı bir otoriteye sahiptirler. Genellikle ilham yoluyla şaman olanlar miras yoluyla olanlara büyük saygı gösterir, kabul edilme ve kutsanma için onlara başvururlar. Bazen bu iki çağrı bir aradadır (Tedlock, 2005; 38). Şamanın kullandığı araç gereçler toplumsal nitelikli olduğu ve toplumun sorunlarını çözmek amaçlı kullanıldığı için kültürün izlerini taşır. Şamanların kullandığı giysiler, başlıklar, davullar, maskeler bölgeden bölgeye değişmektedir. Sibiry'a'nın hemen her yerindeki şaman giysileri incelendiğinde, bu giysilerde mutlaka kuş tüylerinin bulunduğu görülür (Çirkin, 2022: 409). Kıyafetlerin şekli ve ifade ettiği anlam kültürüne göre farklılık göstermektedir. Mesela kuş sembolleri taşıyan elbise Yakutlarda daha sık görülürken, geyik taklidi Baykal ardı bölgelerde daha sık görülür (Çirkin, 2022: 410). Yine Sibiry'a Şamanlarının kullandığı diğer başlıklar geyik boynuzlarından oluşan taç şeklindedir. Ancak bunlar Kelt şamanlarına özgüdür ve cinsiyete göre değişmektedir. Keltlerin metal şaman taçlarına "sedadı" adı verilir. Demir veya bakırdan yapılan bu taçlarda iki geyik boynuz bulunur (Prokofyeva'dan akt. Çirkin, 2022:414,415). Şamanlık inancına göre kuşlar göksel kuşlar ve karanlık dünyaya ait kuşlar diye tasnif edilmektedir. Kuşlarla ilgili inançların paralelleri İslam dairesinde bulunan Anadolu da dâhil birçok Türk boylarının gelenekleri içinde de varlığını devam ettirmektedir. Geyik boynuzlarıyla süslenmiş bir başlık ve maskeyle ayın yapan şaman, geyik vb. hayvanın donuna girmektedir⁴(Bağcı, 2018: 39). Şamanlığa geçiş sürecinde şamanların ruhsal bağlantıları güçlenir. Üst, orta ve alt dünya yolculuklarını gerçekleştirirken her şamanın yardımcı veya destekleyicisi olan bir ruhu vardır. Şaman giysisi gibi şaman davulu da ruhların isteklerine göre yapılmaktadır. Davulun nasıl olacağına şamanın bağlantıda olduğu ruhlar karar verir. Örneğin şaman eğer geyik giysisi giyiyorsa yani onu canlandırıyorrsa davulunda geyik derisi tercih edilir. Şaman davulunun yapımı coğrafyalara göre değişmektedir. Davul için kan veya içki akıtmak Sibiry'a Şamanizm'inde yaygın bir sunu şeklidir. Bu canlandırma işlemi sırasında ağaç ve hayvanın yaşam hikayesi, şamanın dilinde cümlelere dönüşür. Şaman ağaç ve hayvan adına onların yaşam hikayelerini anlatır. Malzemeler kasnağa gerilir, bu işlem Altaylar'da sadece kadınlar tarafından yapılır

⁴ Bilhassa hayvan donuna girme, halk anlatılarında sıkça karşılaşılan bir motiftir. Bu motif efsane ve masallarda genel olarak cezalandırma, utanma ya da içinde bulunulan zor durumdan kurtulma amacıyla gerçekleşir (Ergun, 1997).

(Çirkin, 2022: 421).

Şamanlık, Taş devri sonrası özellikle avcılığın ön plana çıktığı ekonomik bir sistemin gelişmesiyle doğmuştur. Bu toplumsal cinsiyetin tarihsel bağlamına paralel olarak avcılığın ekonomik sisteminin gelişmesine de denk gelmektedir. Dolayısıyla kadın şamanların toplayıcılık ve avcılığın ilk dönemlerinde daha etkili olduğu görülmüştür. Bu değişim hem kamusal hem de özel alanlardaki ilişkilerde kadınların söz sahibi olma statüsünü etkilemiştir. Dolayısıyla toplumun her alanında olduğu gibi şamanlığın üzerinde de etkileri yansımıştır. Kadın şamanların başlangıçtaki etkin konumu arkeolojik kazılarla da desteklenmiştir. Nitekim ister çeşitli tılsım eşyalarıyla, aynalarla gömülü kadın cesetleri isterse de çeşitli yıldızlarla süslenmiş veya ayı binek olarak kullanmış, hayvan şekline girmiş, fantastik atların sırtına binmiş kadın figürleri çok büyük ihtimalle şaman veya rahibe kadınlara ait olmuş veya onları canlandırmıştır. Bu tür ceset ve figürler Merkezi Asya'dan Güney Kazakistan'a, Ukrayna'dan Tarım Basın'ına kadar geniş bir sahada bulunmuştur. Bugün eski kadın şaman figürleri Sibirya'da oymacılıkta, halıcılıkta kullanılmaktadır (Bayat, 2010: 45). Devletin ortaya çıkış süreci ve beraberinde toplumsal sınıfların doğuşu, erkeğin toplumsal rolünün öne çıkmasına neden olmuş, başlangıçta kadına eşitlikçi tavırlarıyla betimlenen ekonomik sistemi değiştirmiştir. Bu durum şaman kültürünün değişiminin de başlıca nedenlerinden biri olmuştur.

Şaman mitolojisi ve semboller

Mitoloji insan bilinciyle derinden iç içe geçmiştir ve toplumsal dönüşümleri anlama konusunda önemli çıkarımlara sahiptir. Kültürün ve kültürel belleğin temellerinden olan mitoloji, toplumsal cinsiyet gerçekliği ile oldukça ilgilidir. Kadın ve erkeğe ait belirlenmiş roller, toplumun kurallarını, dinini, inançlarını ve eylemlerini aktaran mitler aracılığıyla belirlenmiştir.

Şaman mitolojisi, dinin kökeni olarak potansiyel rolü, maddi kültürdeki dönüştürücü etkileri, hayvanların etkisi ve tarihsel ve kültürel bağlamları da dahil olmak üzere çeşitli açılardan ele alınan karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Şamanizm, doğanın en belirgin değişkeni olan “doğurganlık veya doğum” merkezli bir anlayışı da içinde barındırmaktadır. Doğurganlık değişkeninin en önemli nesnelere biri olan “kadın” kavramını yücelten anaerki ile kısmen ilişkilendirilebilecek bir anlayışa sahip Şamanizm’de başka bir önemli unsur da bu pratiğin öznelere olan şamanlar arasında kadın şamanların özel bir yeri olmasıdır. Hatta bu pratiğin en erken devirlerinde şamanlığın kadınlara mahsus bir sanat olduğunu gösteren işaretler vardır (İnan, 2006:89). Her bir şaman topluluğu, kendi kültürel bağlamı içinde toplumsal cinsiyet konularına farklı bir perspektiften yaklaşmaktadır. Bu nedenle Şamanik unsurlar ve eylemler, kahramanlık destanlarında karakterlerin kullandığı büyü nesnelere tanımlarında da kendini gösterir ve bu da Şamanizm’in mitolojideki yaygın etkisini yansıtır. Örneğin Hakas destanlarında incelenen kahramanlık masallarında mitolojik temel (Mainagasheva, 2023), Şamanizm’in birçok kültür ile iç içe olduğunu gösterir: “Kırlangıç, yalnızca Hakas halkının değil, diğer Sibirya halklarının da efsanelerinde popüler bir karakterdir. Kahramanın ruhunun simgesi olan guguk kuşu imgesi Hakas destanında da yaygınlaşmıştır” (Mainagasheva, 2023). Sibirya bölgesinin erken inançlarında cinsiyet totemciliği ön plana çıkmaktadır. Bu anlayışta kadınların ve erkeklerin farklı totemleri olduğuna inanılır. İnsanların cinsiyetten kaynaklanan ihtiyaçları ve özellikleri, cinsiyet totemciliğinin doğmasına neden olmuştur. Atalar kültü veya doğum ve bereket kültü gibi inanışlar bu tür totemlerin şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilmektedir. Toprak anayı veya gök babayı temsil eden totemlerin veya sembollerin zamanla eril ve dişil anlamlar kazanması doğaldır (Çirkin, 2022: 300). Sibirya’nın ataerki sistemi yansıtan babadan oğula aktarılan statü yani atalar kültü eril veya dişil unsurları içermektedir. Anaerki dönemden ataerki döneme geçişle birlikte kadın, ilk başta doğal olarak

görülen toplumsal iş bölümünden hiyerarşik olarak erkekten sonra anılmaya başlamıştır. Kadının erkeğin kabuğundan yaratıldığı ile ilgili anlatılar bu duruma örnek gösterilebilmektedir Dağ, ağaç, su gibi doğaya ait unsurların -biyolojik cinsiyetten farklı olarak- toplumsal bağlamdaki kadın ve erkek ile ilişkilendirilmiştir. Örneğin Uzakdoğu Sibirya'nın inanları bütün ekonomilerini balık avcılığı üzerine kurmuşlardır, hatta kıyafetleri dahi balık derisinden yapmadır. Bu nedenle balık ve suyla ilgili motifler, bahsedilen halkların mitolojisine göre, su dalgaları arasından çıkıp gelen bir balık kadın kim olduğu bilinmeyen bir genç erkekle ilişkiye girer ve bu ilişkiden insanoğlu türer (Çirkin, 2021: 309). Yine aynı şekilde “tarım toplumuna geçişle birlikte “toprak” ve “tohum” bağlantısının hayati önemi, mitlerde kadın ve erkek ilişkisinin metaforik söyleminde gündeme gelmiştir. En eski yaratılış mitlerinde “kendi başına hayat veren” kadın, toplumsallaşma ile “erkek sayesinde hayat vermeye” başlamıştır. Böylece özne olan kadın, erkek karşısında bu aktifliğini yitirmiş ve edilgen konuma geçirilmiştir (Işık, 2018: 180). Doğa ile kadın arasındaki doğal bağlam, kadın şamanların özellikle bitkisel şifacılık ve doğa ile ilgili şamanik uygulamalarda etkin olmasına neden olmuştur. Sibirya şamanistik ritüeller, cinsiyet rollerini veya cinsiyetle ilgili semboller içermektedir. Örneğin, bazı ritüellerde erkek ve kadın şamanların farklı kostümler giymeleri veya belirli cinsiyetlere özgü semboller kullanmaları yaygın bir şekilde görülmektedir. Din, “bir tanrı veya tanrılarla paylaşılan bir inanç, mitoloji ve ritüel sistemi” olarak tanımlanmıştır; bu tanım, din ve mitolojinin birbirine bağlılığını vurgulayarak, ortak inanç ve ritüellerin dini uygulamaları şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Bu tanıma ek olarak dinin “bir Tanrı veya Tanrılarla ilişkilendirilen ortak bir inanç, mitoloji ve ritüel sistemi” olarak işlevsizleştirilmesi; dini çerçeveler içerisinde mitolojinin öneminin altını çizer. Dolayısıyla mitoloji bağlamında semboller, ritüeller, totem ve mistisizm konularına değinmek gerekli görülmüştür.

Semboller zamanla birikerek ve aktararak kültürel mirasın taşıyıcısı olarak işlev görürler. Bu nedenle geçmişe ait sembolik bir yapı, topluluğun ortak anlam kodlarını da içinde barındırır (L. Strauss 2013: 16). Semboller, bir toplumun veya kültürün inançlarını ve öğretilerini ifade etmek için kullanılır. Dini törenlerde, ibadetlerde ve diğer spiritüel uygulamalarda bulunduğu toplumun, spiritüel ve ritüel anlamları ifade eder. Her toplumun kültürel kimliği birbirinden ayrıdır. Dolayısıyla bir etnik grup, ulus veya topluluk için önemli olan sembollerin kullanılması o topluluğun kültürel kimliğini temsil eder. Bu kimliği aktarmak için mitolojik hikayeleri, efsaneleri ve öğretileri daha anlaşılır Şamanizm, animizm, hayvan ruhu kimlikleri ve güçleri ve hayvan totemik grupları kavramlarına yansıyan semboller üretmek için doğuştan gelen psikolojimizi kullanır (Yörük, 2014: 27). Totemizm, kabilenin orijinal insanlarını bir hayvanın yarattığına dair mitolojik inanca dayanan kabile veya klan akrabalığını içerir. İnsanlar ile hayvanlar ve bitkiler arasındaki bağlantıya atıfta bulunan fikirlerin, uygulamaların, efsanelerin, korkuların ve akrabalık kalıplarının karmaşıklığıdır. Antropomorfik bir terim olarak totemizm, bazı doğaüstü güçlerin tüm canlı formlarını kontrol ettiği ve bazı daha önemsiz yaratıkların bazı etnik grupların, klanların veya bireylerin totemleri olarak var olduğu yönündeki yaygın inancı ifade eder (Inyang, 2015: 78). Böylelikle belirli bir doğal nesne veya hayvan tanımlanır ve onu özellikle özel bir grup veya klanın simgesi (totem) haline getirilir. Belirli bir doğal nesne veya hayvan tanımlanır ve onu özellikle özel bir grup veya klanın simgesi (totem) haline getirilir. Şamanizmin bu doğuştan gelen psikolojisi, doğal dünyanın (hayvan türlerinin) kendini temsili, zihinsel süreçlerin çıkarımı ve sosyal referanslarla özdeşleşme için doğuştan gelen işleme modüllerinin çapraz-modal entegrasyonu ile üretilen sembolik süreçlere dayanmaktadır. Seçilen totem kabilenin kimliğine denk gelen sembolik bir anlama bürünür ve tapınma nesnesidirler. İlkel insanlar hayvanları gözlemleyerek onların sahip oldukları güçlerden yararlanmaya çalışarak onları taklit etmişlerdir” (Nielsen, 1996: 77). Şamanlar, kurt, ayı, geyik, at, yılan, kuş gibi hayvanları totem aracı olarak ritüellerinde kullanmışlardır.

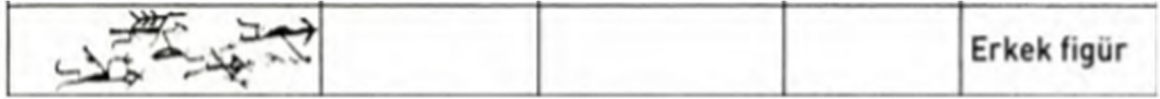
Ritüeller ise genellikle semboller ve simgelerle doludur. Bu semboller, belirli bir anlamı ifade etmek,

topluluğun değerlerini temsil etmek veya ritüelin amacını vurgulamak için kullanılır. Bu bağlamda şamanlar, doğa ve spiritüel dünyayla iletişim kurma, şifa uygulama, rehberlik alma ve topluluğun ruhsal ihtiyaçlarına hizmet etme amacıyla çeşitli ritüeller gerçekleştirirler. Bu ritüeller, sağaltım, efsun (büyü), erginme, kült, evlilik-ölüm ve doğum, av ve inisiyasyon(şamanlığa geçiş) ritüelleri olarak geçmektedir. Ritüeller belirli bir düzen içinde tekrarlanabilir. Bu, ritüelin tutarlılığını ve sürekliliğini sağlar. Birçok ritüel, topluluğun bir araya gelmesini, birlikte hareket etmesini ve ortak bir deneyimi paylaşmasını sağlar. Bu, topluluğun birlik hissini güçlendirebilir. Genellikle belirli bir amaç için yapılır. Bu amaç, topluluk bağlarını güçlendirmek, bereketi kutlamak, bir döneme vurgu yapmak, dini ibadetleri gerçekleştirmek veya kişisel bir hedefe odaklanmak gibi ritüelin amacına göre değişebilmektedir.

şaman sembolizmi, doğa, enerji ve ruhsal keşifle iç içe geçmiş zengin bir dildir. Her sembol, derin anlam ve hikayeler içerir, bu da şamanların spiritüel pratiklerini zenginleştirir ve topluluklarına rehberlik eder. şamanizmin bu sembollerle dolu dünyası, insanın doğayla, spiritüel dünya ile ve kendi içsel varlığıyla bağlantısını kutlar.

şaman mitolojisinde eril semboller

şamanizmde “eril”, genellikle güç, enerji, koruma, liderlik ve diğer benzeri nitelikleri ifade eden bir terimdir. Eril, genellikle fiziksel ve spiritüel güçle ilişkilendirilir. şamanlar, bu enerjiyi yönlendirmek ve kullanmak amacıyla çeşitli ritüeller ve uygulamalar gerçekleştirebilirler. Eril enerji, birçok kültürde koruma ve savunma yeteneklerini simgeler.

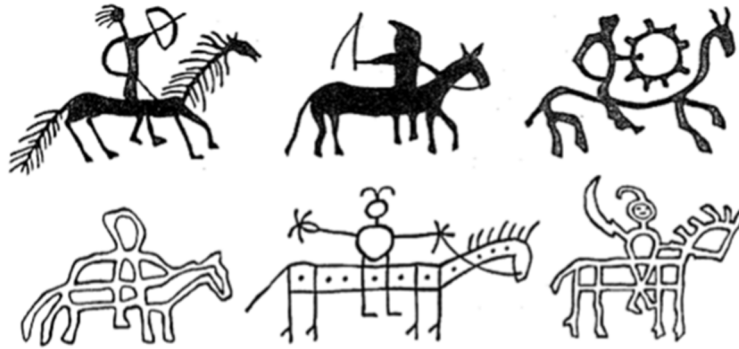
Resim 1: Kuzey ve Kuzey-Batı Moğolistan'daki petrogliflerin evrimi (Hoppal, 2015: s.18)

Ok ve yay, hedefe yönlendirme, güç, koruma, savaş, avcılık, spiritüel yolculuk ve bilgelik gibi anlamları içerebilir. “şamanlar yanlarında taşıdıkları yay okla beraber davullarına da yay ok çizmekle toplumun savaşçısı olduğunu kanıtlamış olur” (Bayat, 2006: s. 167). “şaman eşyaları içinde yay ve okların, demirden döşlüklerin bulunması da onun bir savaşçı olduğundan haber verir. Nitekim şaman, düşmanına gönderdiği oklardan sonra, düşmanın oklarından da elindeki davulu kalkan gibi kullanarak korunur” (Bayat,2005: 166). Tarım devrimi ile, insanlar sabit yerleşim yerlerine geçiş yapmış, toprağı işlemeye başlamış ve artan nüfusla birlikte toplumsal yapıda değişimler yaşanmıştır. Demir kültü üzerinden şamanizm'in bu geçişten nasıl etkilendiği açıkça görölmektedir: “Demircinin gücü, onun ilişkide olduğu demirden gelir. Demirciler de tıpkı şamanlar gibi ak ve kara olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Ancak Yakutlar arasında kara demircilerin varlığı daha çok duyulmuştur. Demirci ile şaman arasındaki benzerlik, demirciliğin birak nesil aynı soydan gelmesi ile aynılaştırılır. Diğer taraftan demirci, şamanın büyük kardeşi olarak görölür ve aralarındaki fark silinmiş olur. Hatta bazı Türk boylarına göre demirci şamanlar ayrı bir zümre oluşturumaktaydılar. Bu durumda kadın, demirci olamayacağı için ailede ve toplumda birinciliği erkeğe bırakmak zorunda kalır” (Bayat, 2006: 130). Bu bağlamda kadınların liderlik rollerinin azalmasıyla birlikte, erkeklerin daha fazla şamanik rol üstlenmesi veya şamanik uygulamaların bastırılması gibi değişiklikler yaşanmıştır. şamanların kullandıkları ok ve yay sembolleri eril bir sembol olarak görölmektedir. Yanlarında taşıdıkları yay okla beraber davullarına da yay ok çizmekle toplumun savaşçısı olduğunu belirtmiştir. Sembolik olarak kendi toplumu uğruna savaşan kişi günümüzde erkek olarak yorumlanmaktadır.

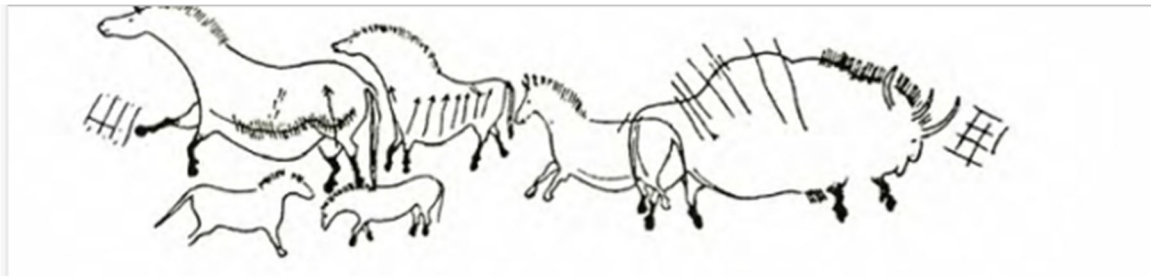
Resim 2: Elinde davul ve yay olan Şamanın Sibirya'daki kaya üzerindeki tasviri (Bayat, 2006: s.122)

At, güçlü bir hayvan olarak kabul edilir ve şamanlar için gücü, kudreti ve enerjiyi simgeler. Atın fiziksel gücü, şamanın ruhsal ve spiritüel güçle birleşmesini temsil edebilir. Şaman seansında at resmen bulunmasa bile yakılan at kılı, Şamanın üzerinde oturduğu beyaz kırsal postu aracılığıyla simgesel olarak yer alır. At kılı yakmak Şamanı öbür dünyaya götürecektir olan sihirli hayvanı çağırma simgeler (Eliade, 2006: 566-569).

Resim 3: aman, yardımcısı alan atın (tin bura) üzerine bindiği hâlde elinde ak veya kılıç, ile düs,man hayaletlere/kötü ruhlara karşı savaş, durumundadır (Bayat, 2006: s.168)

Dağ tekesi, zorlu dağlık koşullara dayanabilen güçlü bir hayvan olarak kabul edilir. Bu nedenle, dağ keçisi mitolojide güç, dayanıklılık ve direncin sembolüne denk gelir. Yine aynı bağlamda elk, büyüklüğü ve güçlü görüntüsüyle dikkat çeken bir hayvandır ve birçok mitolojik hikâyede önemli roller üstlenmiştir. Avcılık ve bereketle ilişkilendirilebilir. Mitolojik hikayelerde avlanma ve bu avın topluluklarına sağladığı besin kaynağının sembolü olarak anlatılabilir.

Resim 4: Av büyüü (Hoppal, 2015: s.70)

Tehlike anında boğa değişik şekillere, hatta iğneye bile çevrilebilir. Şamanların savaşlarında boğalardan birinin ölümcül yaralanması veya ölmesi, benzeri şekilde Şamanın zarar görmesi ve ölmesi demektir” (Bayat, 2005:147).

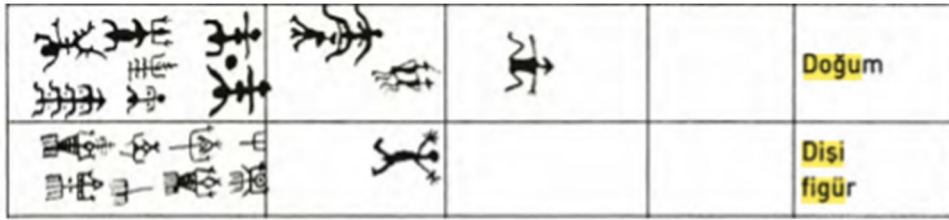

Resim 5: Kuzey ve Kuzey-Batı Moğolistan'daki petrogliflerin evrimi (Hoppal, 2015: s.18).

“Merasim zamanı Şamanların boğa gibi sesler çıkartması ve hastalık getiren ruhlarla boğaya dönüşerek savaşması bellidir. Ayrıca Yakut Şamanlarının kamlık sırasında boğa gibi böğürdüğü ve başına boğa boynuzu taktığı da gözlemcilerin anlatmalarından bellidir” (Bayat, 2005: 188).

Şaman mitolojisinde dişil semboller

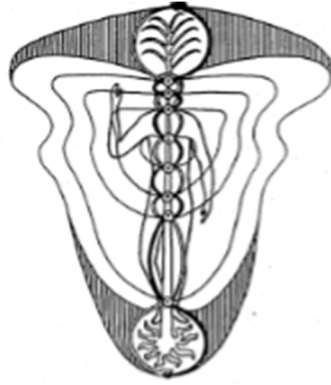
Şamanizm, dünyanın farklı kültürlerinde var olan eski bir spiritüel gelenektir. Bu gelenek, doğa, ruhsal dünyalar ve enerjile etkileşim kurma üzerine odaklanır. Şamanlar, ritüel ve meditasyon gibi araçlar kullanarak, dişil sembollerle bağlantı kurarlar. Bu semboller, genellikle dişil enerjiyi, doğanın gücünü ve yaratıcılığı temsil eder.

Resim 6: Kuzey ve Kuzey-Batı Moğolistan'daki petrogliflerin evrimi (Hoppal, 2015: s.18)

Ay, birçok kültürde dişil enerjiyi temsil eden önemli bir semboldür. Ayın farklı fazları, döngüsel değişimleri, doğurganlığı ve kadın ilahilerini simgeler. “Ay’la ilişkili tüm ilkel inançların temeli Ay’ın ve oluşum sürecindeki kadın yumurtasının periyodik değişimlerinin eş görüntüler olduğu düşüncesine bağlıdır” (Ateş, 2001: 135). Şamanizmde ay sembolü, genellikle dişil enerjiyi, duygusallığı, döngüsel değişimi ve doğanın gizemini temsil eder. Ay, gece gökyüzündeki parlak bir ışık kaynağıdır. Bu nedenle, şamanlar için gece ve ay, rüya dünyasına ve spiritüel keşiflere olan bağlantıyı temsil eder.

Yılan, birçok mitolojide dişil enerjiyi ve dönüşümü temsil eder. Yılanın cilt değiştirmesi, yeniden doğuşu ve yaşamın döngüsünü simgeler. Yılan, derisini değiştirerek yeniden doğan bir canlı olarak görüldüğü için, şamanizmde dönüşüm ve yeniden doğuşun sembolüdür. Şamanlar, bu sembolü kullanarak kişisel dönüşüm, yenilenme ve ruhsal büyüme arayışlarını temsil eder. Yılanın zehirli özelliği, aynı zamanda şamanlar için şifa gücünün göstergesidir. Şamanlar, yılan sembolünü kullanarak hastalıkları iyileştirme ve insanların bedensel veya ruhsal sağlığını yeniden dengeleme amacı güder. Örneğin, “Tuva Şamanları demir yılanı da kamlık yaparlar. Büyük ölçüde fertlere veya topluma gelebilecek hastalığın karşısını önlemek için yapılan bir kamlık türüdür” (Bayat, 2006: 37). Bedendeki enerji noktaları yılan ve spiral şekilde tasvir edilmiştir. Şamanik şifa seanslarında yılan ve spiral sembolleri kullanılmaktadır.

Resim 7: İnsanın enerjik yapısı hakkında Şaman tasavvuru. Ayak kemiğinden başlayan sekiz enerji kaynağı (Bayat, 2006: s.244)

Yine aynı şekilde Mayalarda yılan doğumu simgelemektedir. Yeni yaşam ve değişimi temsil eden yılan dişil sembol olarak şifacı şamanların yanında ebe şamanları da tasvir edilmektedir (Tedlock, 2006: 78).

Toprak, ağaç ve ormanlar hem dişil enerjiyi simgeleyen bereket, doğurganlık, annelik gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Mitolojik anlatılarda özellikle ağaç, yüzyıllar boyunca her türlü tinsel pratiklerin içinde “hayat ağacı” olarak ve doğurganlıkla ilgili bir sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok şaman kültüründe, toprak genellikle bir ana tanrıça veya Toprak Ana olarak temsil edilir. Bu, toprağa saygı gösterme, onunla uyum içinde yaşama ve doğanın korunmasına odaklanma ile ilişkilidir. “Altay mitolojisine göre, insanlar yeryüzüne gelmeden önce ruhları gökte bir ağacın dalları arasındaydı. Kayın ağacı Umay anayla birlikte yere inmiş ve tüm insanlar bu ağaçtan doğmuştu. Bu bağlamda ağaç ve kuş kompozisyonları da (plasenta-yumurta) mantıklı bir bütün oluştururlar” (Ateş, 2001: 140). Aşağıda görüldüğü gibi doğum ve yaşam ağaç sembolleriyle anlatılmıştır.

Resim 8: Ağaç ve kuş kompozisyonları (Ateş, 2012: s.140)

Geyik, bereket ve üreme ile de ilişkilendirilir. Geyik, topluluğun bolluk ve refahını simgeler ve şamanlar, bereketin artması için geyik figürleri kullanılabilmektedir. Altay Şamanizmi içinde Umay, şamanların spiritüel rehberlik almaları, şifa çalışmaları yapmaları ve topluluğun dengesini sağlamaları için bir aracı olarak kullanılır. Umay’a yapılan adaklar ve ritüeller, Altaylıların doğa ve ruhsal dünya ile olan etkileşimlerini yansıtır. Tibet’te Umay inancı kapsamında gelenekler yapılmaktadır. Genç kızların ergenliğe geçişlerinde geyik boynuzları takarak doğurganlığa hazır olduğunu gösterirler. Bu boynuzlar rahim kollarını temsil ederek doğurganlığı ifade eder. “Yakutlar ve Kazak-Kırgızlarında kadınlar Umay (sözcük anlamı: rahim, plasenta) için törenler yapar ve plasentanın karşılığı olan hayvanı, yani geyiği serbest bırakarak özgürlüklerine kavuştururlardı” (Ateş, 2001: 124).

Resim 9: Üst Paleolitik dönem sembolizminde yumurta ve plasenta arasındaki ilişkiyi anlatan semboller (Ateş, 2012: s.126)

Kuşlar genellikle gökyüzü ile bağlantılıdır ve yüksek uçan varlıklar olarak özgürlüğü simgelerler. Şamanlar, kuş sembollerini kullanarak özgürlük arayışında veya ruhsal yükselişin sembolü olarak değerlendirirler. “Dans eden hamile kadınları andırırlar. Sağdaki kadın bir kuş maskesi takmakta ya da kendini kuşa dönüştürmektedir” (Tedlock, 2006: 53). Bazı kültürlerde kuşlar, dönüşümün sembolüdür. Yumurtadan çıkma, tüy değiştirme veya göç etme gibi özellikleri, yaşamın döngüsü ve sürekli değişimi temsil eder. Bazı kuş türleri, özellikle kartal veya akbabalar, şamanlar için rehberlik ve koruyuculuk sembolleridir. Şamanlar, bu kuş sembollerini spiritüel keşiflerde ve ritüellerde rehberlik eden varlıklardır. “Amur Havzası’nda, şamanların çoğu kadındır, bu kült liderleri evlerinin bahçesindeki, üzerine kuş resimleri çizilmiş direkler sayesinde ayırt edilir. Kadınlar gelinliklerine yaşam ağacını işler; ağacın her dalında içinde ceninlerin ruhu olan kuş yumurtaları vardır. Bu hoş ağaçlar ve balıklar; ördekler, kuğular, kazlar, kartallar ve aylar gibi diğer figürler, yardımcı ruhların gücünü içeren ve giyenleri kem gözlerden koruyan uğurlardır” (Tedlock, 2006: 264).

Resim 25: Fransa'nın Lot bölgesinde, Pech-Merle'deki mağaranın duvarlarında ve tavanında bulunan şamanik kadın oymaların ikisi. Sağdaki hamile kadın şamanik şekil değiştirmeyle bir kuşa dönüşüyor (Tedlock, 2006: s.53)

Kuşlar, doğada yaşamın döngüsünü temsil eder. Kuşların yumurtadan çıkması, büyüme süreçleri ve çoğalma, doğanın kendisiyle paralel bir döngüdür. Şamanlar, bu doğal döngüyü göz önünde bulundurarak doğurganlık ritüelleri gerçekleştirebilirler. “Eskimo şamanlarının doğurganlık törenlerinde kullandıkları doğurganlık maskesinde, tanrıçanın maskesinde, tanrıçanın karnından çıkan yumurtayı simgeleyen kuşla birlikte temsil edildiği görülmüştür” (Ateş, 2001: 129).

Resim 10: Tanrıçanın karnından çıkan yumurtayı simgeleyen kuşla birlikte temsil eden doğurganlık maskesi (Ateş, 2012: s.130).

Bazı şaman mitolojilerinde, Ani veya benzer adlara sahip anne tanrıça figürleri dişil enerjiyi temsil eder. Ani, genellikle doğa, bereket ve yaşamın koruyucusu olarak kabul edilir. Bazı kültürlerde ana tanrıça, ay ve gece ile ilişkilendirilir. Ay, dişil enerjiyi temsil eder ve ay döngüsü, doğurganlık ve kadın gücüyle bağlantılıdır. Ana tanrıça genellikle doğal elementlerle ilişkilendirilir, özellikle su, toprak, hava ve ateş gibi temel unsurlarla. Nitekim İnkâ kültüründe, Pachamama, toprak ana tanrıçasıdır. Bereket, doğurganlık ve toprakla bağlantılı olarak bilinir. İnkâ şamanları, Pachamama'ya saygı gösterir ve doğanın dengesini korumak için onun enerjilerini kullanabilirler. And Dağları'ndaki halklar, Pachamama'ya teşekkür etmek ve ondan izin almak için çeşitli ritüeller gerçekleştirirler. Bu ritüeller genellikle toprak anasına dualar, şarkılar ve sunumlar içerir.

Resim 11: Azteklerin ay ve aşk tanrıçası, Xochiquetzal. Adet kanaması bacaklarının arasından çıkan tek bir çiçekle temsil edilmiştir (Tedlock, 2006: s.211)

Sonuç

Mitoloji, bir toplumun veya kültürün, tanrılar, kahramanlar, efsanevi yaratıklar ve kutsal yerler gibi semboller aracılığıyla dünyayı açıklamaya, anlamaya ve değerlendirmeye çalıştığı bir tür hikâye ve inanç sistemidir. Mitoloji, çoğu zaman ataerkil sistemlerle ilişkilendirilmiştir. Birçok mitolojik hikâye ve efsanede, erkek tanrılar ve kahramanlar genellikle güçlü liderler olarak tasvir edilirken, kadın tanrılar ve karakterler genellikle ikincil veya destekleyici rollerde yer alır. Bu, ataerkil toplumlarda erkek egemenliğinin ve erkeklerin üstünlüğünün sembolik bir ifadesi olarak görülebilmektedir.

Şamanizm, doğaya ve doğal süreçlere derin bir saygıya dayanır ve bu bağlamda anaerkil toplumlarla uyumlu olduğu görülmektedir. Toprağın gücü, şaman mitolojilerinde önemli bir dişil sembol olarak kabul edilir. Toprak, bereket, doğurganlık, güvenlik, kökler ve yaşam enerjisiyle ilişkilidir. Şamanlar, toprak sembolünü kullanarak doğanın döngüsünü anlamaya, tarım ve avcılık faaliyetlerini desteklemeye ve hayatın sürekli yeniden doğuşunu temsil etmeye çalışırlar. Ancak Şamanizm'in günümüz yorumlanışında doğanın ve kadınların erkek egemen sistemler altında benzer bir şekilde sömürüldüğünü ve tahrip edildiği görülür. Doğa ile ilişkilendirilen özelliklerin kadınlara atfedilerek bu

özellikleri değersizleştirilmiştir. Doğal toplumsal iş bölümünde olduğu gibi kadınlar doğayla temas halindeydi çünkü kadınların genellikle doğurganlık, bakım ve sürdürülebilirlik gibi işlerle ilgileniyordu. Ataerkil toplumlar öncesinde, toplumsal iş bölümü genellikle cinsiyet temelli değildi ve daha esnek bir yapıya sahipti. Toplumların avcı-toplayıcı dönemlerinde, toplumsal iş bölümü genellikle ihtiyaca dayalıydı ve bireylerin yetenekleri, fiziksel kapasiteleri ve yaşam koşullarıyla şekilleniyordu. Bu yaklaşıma göre, kadınların toplumdaki ikincil konumları ve güçsüzlükleri, doğanın sömürülmesiyle başlamıştır. Avcı-toplayıcı toplumlarda, erkekler genellikle avlanma, avın işlenmesi ve korunması gibi faaliyetlerle uğraşırken, kadınlar genellikle yiyecek toplama, bitki toplama, çocuk bakımı ve ev işleri gibi faaliyetlerle meşgul olurdu. Ancak, bu iş bölümü kesin değildi ve toplumların ihtiyaçlarına ve koşullarına göre değişebilirdi. Tarım devrimi ile, insanlar sabit yerleşim yerlerine geçiş yapmış, toprağı işlemeye başlamış ve artan nüfusla birlikte toplumsal yapıda değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda kadınların liderlik rollerinin azalmasıyla birlikte, erkeklerin daha fazla şamanik rol üstlenmesi veya şamanik uygulamaların bastırılması gibi değişiklikler yaşanmıştır. Şamanların kullandıkları ok ve yay sembolleri eril bir sembol olarak görülmektedir. Yanlarında taşıdıkları yay okla beraber davullarına da yay ok çizmekle toplumun savaşçısı olduğunu belirtmiştir. Sembolik olarak kendi toplumu uğruna savaşan kişi günümüzde erkek olarak yorumlanmaktadır.

Şamanizm, genellikle doğaya ve doğal süreçlere dayanan bir dini ve ruhsal uygulama sistemidir. Eril ve dişil olguları, Şamanizm'de genellikle doğal dünyanın ve evrenin temel güçlerinin bir ifadesi olarak anlaşılır. Eril ve dişil terimleri, cinsiyetle ilişkilendirilmiş gibi görünse de Şamanizm'de daha çok zıt kutupları ifade etmek için kullanılır. Eril terimler, genellikle güneş, yangın, hareket ve dışa dönük güçlerle ilişkilendirilirken, dişil terimler, ay, su, toprak ve içe dönük, besleyici güçlerle ilişkilendirilir. Bu terimler, doğadaki dengeyi ifade etmek için kullanılır ve birbirlerine karşıt kutuplar olarak görülürler. Şamanlar, bu iki olgunun arasındaki dengeyi korumanın önemini vurgularlar. Çünkü, denge bozulduğunda hastalık, felaket ve uyumsuzluk gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Şamanik uygulamalarda, ritüeller ve törenler genellikle bu eril ve dişil enerjilerin dengelemesine yardımcı olur. Örneğin, bir ritüelde güneş ve ay sembolleri kullanılarak eril ve dişil enerjilerin dengelenmesi simgelenir. Bu denge hem bireyin hem de toplumun sağlığı ve refahı için önemli bir unsurdur. Ataerkil sistemin şamanizmde eşitlik üzerine kurulmuş eril ve dişil kavramlarını nasıl etkilediği araştırmayı sonuca götüren en önemli noktalardan biridir. Ataerkil sistemde eril kavramlar, güç, otorite ve liderlikle ilişkilendirilir. Erkeklerin toplumda üstün konumda olması ve liderlik rollerini üstlenmesi, eril niteliklerin ön plana çıkmasını sağlar. Bu durum Şamanizm'deki eril sembollerin erkeklere güçlü, kararlı ve yetkili olma rolünü yüklemiştir. Dişil kavramlar ise genellikle ikincil ve güçsüz olarak algılanır. Kadınların toplumda sınırlı rollerde görülmesi ve liderlik pozisyonlarında az temsil edilmeleri, dişil niteliklerin değersizleştirilmesine ve bastırılmasına yol açar. Böylelikle Şamanizm'deki dişil semboller kadınlara pasif, evcil ve yardımcı olma rolü ile yorumlanmasına neden olmuştur. Bu sistemde, erkeklerin genellikle kamusal alanda faaliyet göstermeleri ve karar alma süreçlerine katılmaları beklenirken, kadınların ise özel alanda ya da arka planda faaliyet göstermeleri beklenir. Bu durum şaman ritüellerinde kadınların rolünün günümüzde artık erkeklerin ön plana çıkmasının nedenini açıklar niteliktedir.

Kaynakça

- Ateş, M. (2012). *Mitolojiler ve semboller*. İstanbul: milenyum yayınları.
- Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller. Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*. Aksiseda Matbaası.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye giriş*,(3. Baskı). Çorum: Ötüken neşriyat.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Bayat, F. (2010). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Yayınevi
- Berktaş, F. (2009). Feminist Teorinin Önemli Bir Alanı: Cinsellik. *Cogito*, (58), 58-72.
- Çirkin, S. (2019). *Güney Sibirya Arkeolojisi ve Şamanizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm ilk esrime teknikleri* (I. Birkan, C.ev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Eliade, M. (2006). *Şamanizm*. Ankara: İmge Kitapevi
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi. I Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hoppal, Mihaly (2012). *Avrasyada Şamanlar*. (Çev. Bülent Bayram, Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Inyang, E. (2015). *The Forest: An African Traditional Definition*. Langaa Rpcig.
- Isık, S. Y. (2018). Yılan, Su, Söz: Kadın Düşmanlığı İle Belirsizlik Korkusu Arasındaki İlişkiye Dair Bir Yorum Denemesi. *Folklor/Edebiyat*, 24(93), 177-196.
- İnan, A. (2006). *Tarihte Ve Bugün Şamanizm Materyaller Ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mainagashveva, E. S. (2023). The Meaning, Spiritual Foundation, And Mythology Of African Sacred Landscapes. *Journal Of Religion İn Africa*, 53(3-4), 289-316.
- Nielsen, D. A. (1996). The Elementary Forms Of Religious Life. *Sociology Of Religion*, 57(3), 328-330.
- Özbek, Ö. E. (2019). *Mitolojik Kökenleriyle Türklerde Şamanizm Ve Kadın*. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Perrin, M. (2003). *Şamanizm* (B.Arıbas, C.ev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tedlock, B. (2006). *Şaman'ın Bedenindeki Kadın* (P. Savas, C.ev.). İstanbul: MİA Basım Yayın.
- Strauss, L. C. (2013). *Mit Ve Anlam*. (C.ev.: Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki.
- Yörükan, Y.Z. (2014). *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları.